

SIYOSIY NUTQQA QO'YILADIGAN KOMUNIKATIV TALABLAR VA ULARNING AMAL QILINISHI

Iqboloy Yovmudboyeva G'ulom qizi

Toshkent davlat O'zbek tili va adabiyoti universiteti 2-kurs doktoranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8110058>

Annotatsiya. Ushbu maqolada siyosiy nutq haqidagi ta'riflar tahlil qilinib, aniq xulosalar aytilgan. Siyosiy nutqqa qo'yiladigan kommunikativ talablar misollar bilan tadqiq qilingan.

Nutqning to'g'riligi, aniqligi, mantiqiyligi, tozaligi kabi talablar siyosiy nutq uchun qanchalik ahamiyatli ekanligi misollar yordamida sharxlangan.

Maqolada nafaqat o'zbek notiqolari nutqlaridan, ba'li xalqaro minbarlardagi nutqlardan amaliy misollar sifatida foydalanilgan.

Kalit so'zlar: Siyosiy nutq, kommunikativ talab, Nutqning to'g'riligi, aniqligi, mantiqiyligi.

COMMUNICATIVE REQUIREMENTS FOR POLITICAL SPEECH AND THEIR VALIDITY

Abstract. This article analyzes definitions of political discourse and makes specific conclusions. Communicative requirements for political speech have been researched with examples.

Such requirements as correctness, accuracy, logic, cleanliness of speech are expressed using examples of how significant it is for political speech.

The article uses not only the speeches of Uzbek speakers, speeches at the BA'liki international pulpits as practical examples.

Keywords: political speech, communicative demand, correctness, accuracy, logic of speech.

КОММУНИКАТИВНЫЕ ТРЕБОВАНИЯ К ПОЛИТИЧЕСКОМУ ДИСКУРСУ И ИХ РЕАЛИЗАЦИЯ

Аннотация. В этой статье анализируются определения политического дискурса и делаются конкретные выводы. Коммуникативные требования к политическому дискурсу были исследованы на примерах.

Насколько значимы для политической речи такие требования, как правильность, точность, логичность, чистота речи, были истолкованы на примерах.

В качестве практических примеров в статье использованы не только выступления узбекских ораторов, но и выступления с международных трибун.

Ключевые слова: политическая речь, коммуникативное требование, правильность, точность, логичность речи.

Siyosiy nutqning tadqiq qilinishi nutq madaniyati uchun yetakchi masalalardan hisoblanadi. Siyosiy-ijtimoiy notqlikning mahsuli bo'lgan siyosiy nutq aniq maqsadga, ya'ni jamiyatlardagi muhim masalalarni tahlil qilishga yo'naltirilganligi, muayyan vaqt reglamentiga egaligi bilan boshqa turdagi nutq shakllaridan ajralib turadi. O'zbek nutq madaniyati yo'nalishi uchun ilk darsliklardan hisoblangan R.Qo'ng'urov, E.Begmatov, E.Tojiyevlar muallifligidagi "Nutq madaniyati va uslubiyati asoslari"(1990-yilgi nashri) kitobida siyosiy nutq "Ommaviy ma'ruzalar" mavzusida o'rganiladi va bu jarayonda nutqning siyosiy o'ziga xosliklari va xususiyatlari umumiy qarashlar bilan baholanadi. Aslida esa ommaviy ma'ruzalar nutq madaniyati

uchun qay darajada ahamiyatli bo'lsa, siyosiy nutqning ahamiyatliligi ham xuddi shu darajadadir. Keyinchalik To'ra Qudratovning "Nutq madaniyati asoslari" o'quv qo'llanmasida siyosiy nutq tahliliga butunlay boshqacha yondashiladi. Ya'ni, ushbu nutq mazmuniga ko'ra emas, balki ifodalanishiga ko'ra og'zaki va yozma nutq shaklida tasnif qilinib, izohlanadi. Nisbatan yangi R.Rasulov, N.Husanov, Q.Mo'yidinovlar muallifligida 2006-yilda nashr qilingan "Nutq mahorati" o'quv qo'llanmasida "Notiqlik turlari. Nutq ko'rinishlari"- deb beshta turga ajratadi va birinchi turini "Siyosiy-ijtimoiy notiqlik"- deb nomlaydi. Lekin ularning orasidan "Sud notiqligi"ga kengroq to'xtalib o'tadi. Siyosiy nutq tahliliga kelganda Yunon notiqlik maktabi va sharq voizligi bilan cheklanib qoladi. N.G'oyibov, D.Yusobov, A.Mavlyanovlar muallifligidagi "Notiqlik san'ati" ma'ruzalar matnida esa siyosiy nutq quyidagicha ta'riflanadi:

Asosan, rahbarlar tomonidan qilinadi va shuning uchun ham dasturilamal xususiyatga ega bo'lib, bunday nutqlarda davrning dolzarb masalalari, boy faktik materiallar aks ettiriladi. [1:47]

Ushbu fikrlarga qo'shimcha ravishda Hindistonning Maurer universiteti tasarrufidagi Huquq maktabi o'qituvchisi, huquq fanlari doktori Jennifer Muellerning "Difference between political speech & commercial speech" (Siyosiy va tijoriy nutqning o'zaro farqi) maqolasidagi siyosiy nutqqa berilgan izohni keltirib o'tsak: Siyosiy nutq bu shunchaki hokimiyat tomonidan ishlab chiqilgan nutq emas, ba'lki ijtimoiy muammolarning muhokamasi hamdir. Siyosiy nutning asosiy mazmuni xalqning farovniligi. [2]

Ya'ni siyosiy nutqda yuqorida ta'kidlaganimizdek, aniq maqsad ko'zlangan bo'ladi. Bu maqsadning amalga oshish darajasi esa bevosita nutqning to'g'ri tashkil qilinganligiga bog'liq. Nutq to'g'ri tashkil qilinishi uchun esa, albatta, kommunikativ talabalar (nutqning to'g'riligi, aniqligi, mantiqiyliigi, tozaligi)ga javob berishi lozim. Siyosiy nutq katta imkoniyat bilan birga, majburiyatlardan ham iboratligi bois, har bir talabning qanoatlantirilishi imkoniyat va majburiyatlarini bir butunlashtiradi.

Kommunikativ talablar va ularning amal qilinishi haqida kengroq to'xtalib o'tsak:

Nutqning to'g'riligi: "To'g'rilik deganda deb yozadi V.G.Kostomarov,-nutq madaniyatining zarur va birinchi sharti sifatida adabiy tilning ma'lum paytda qabul qilingan normasiga qat'iy va aniq muvofiq kelishini, uning talaffuz, imloviy va grammatik normalarini egallashni tushunish lozim bo'ladi".[3:24] Demak, adabiy me'yor (leksik – semantik, grafik, fonetik, aktsentologik, grammatik morfologik va sintaktik so'z yasaliish, imloviy, uslubiy, punktuatsion)larga asoslangan nutq, nutning to'g'riligi talabini ham qanoatlantira oladi. Siyosiy nutqni uning auditoriyasi jihatidan tahlil qilsak, ya'ni siyosiy nutq rasmiy doiralar uchun xosligini ham inobatga olsak, "nutqning to'g'riligi" tom ma'noda siyosiy nutq uchun birinchi talab deya olamiz. Chunki rasmiy doiralarda adabiy til me'yorlariga amal qilish shartligi qonun doirasida belgilangan.

Yaxshi siyosatchi – yaxshi notiq ham hisoblanadi. Muhtaram yurtboshimiz Shavkat Miromonovich Mirziyoyev dunyo hamjamiyati e'tirof qilganidek nafaqat oqil siyosatchi, balki notiq hamdir.

Bugun prinsipial jihatdan g'oyat muhim bo'lgan bir fikrni yana ta'kidlab aytishni zarur deb bilaman: O'zbekiston va uning bag'rikeng xalqi tinchliksevar siyosat yuritish, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat bilan qarash tamoyillarini amalga oshirish pozitsiyasida doimo mustahkam turib kelmoqda. [4:139] Yuqorida yurtboshimizning prezidentlik lavozimga kirishish tantanali marosimiga bag'ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo'shma majlisidagi

“Erkin va obod, demokratik jamiyatni barchamiz birgalikda barpo etamiz” mavzusidagi ma’ruzasidan parchada adabiy me’orning barcha tamoyillariga qat’iy amal qilinganligini ko’rishimiz mumkin. Ya’ni jumladagi so’zlar leksik-semantik jihatdan bir butunlik hosil qilganki, hajman kichik jumlada katta g’oya jamlangan. Shuning bilan birga, morfologik va sintaktik me’yorlarga ham to’liq rioya qilingan. Rasmiy uslubdagi ushbu jumlar uslubiy normalarga asoslangan holda qurilgan.

Nutqning aniqligi. Nutqning aniqligi talabi ham to’g’rilik talabining uzviy davomi bo’lib, nutqning bir butunligini ta’minlovchi me’zoni hisoblanadi. Nutq tarkibidagi so’zlar o’z o’rnida qo’llanilganda, ya’ni nutq aniqligi talabi qanoatlantirilgandagina u yaxlit butunlik shakliga kiradi.

Nutqning aniqligi so’zning o’zi ifodalayotgan voqelikka mutlaqo mos va muvofiq kelishidir. Aniqlik ikki xil bo’ladi: narsaning aniqligi va tushunchaning aniqligi. Narsa aniqligi nutqda aks etgan mavjudlikning narsalar, hodisalar doirasi bilan nutq mazmunining munosabatida ko’rinadi. [5:53]

Ushbu talab ham siyosiy nutqning o’ziga xosliklarini ta’minlovchi talabdir. Yuqorida ta’kidlaganimizdek siyosiy nutqning mazmun-mohiyatini jamiyat taqdiri tashkil qilgan ekan, undagi har bir jumla sinonimik qatorlardan tog’ri tanlab olingan, ko’p ma’nolilik va omonimlik jihatlariga e’tibor berilgan holda o’z o’rnida qo’llanilmog’i lozim.

Nutqning mantiqiyliigi. Jumladagi mantiq so’zidan ham ma’lumki bu talab ham oldingi talablar bilan bevosita bog’langan. Chunki aniqlik va to’g’rilik mavjud bo’lmagan nutqdan mantiqiylikni izlash befoyda. Mantiqlik talabini qanoatlantirish uchun adabiyotimiz darg’asi A.Qahhor ta’biri bilan aytganda: “So’zni mixday qoqib, shapkasini sug’urib olish kerak” R.Qo’ng’urov, E.Begmatov, E.Tojiyevlar muallaifligidagi “Nutq madaniyati va uslubiyati asoslari”(1990-yilgi nashri) qo’llanmasida Nutqning mantiqiyligini izohlashda A.G.Chernishevskiyning “Nimani noaniq tasavvur qilsang, shuni noaniq ifoda etasan, noaniqlik va ifodani chalkashtirish fikrlar chigalligidan dalolatdir.” jumlasini keltiradi. Ya’ni mantiqiylik notiqdan so’zlardan saralab foydalanish, tinglovchilar hech ikkilanmasdan uni qabul qilishini talab qiladi.

Siyosiy nutq uchun ham bu talab o’rinli, siyosiy jarayondagi har bir jumla mantiq qonuniyatlariga asoslanadi. Quyida biz AQSh kinoijodkorlarning “Debate” (Munozara) filimidagi suhbatning mantiqiyligini tahlil qilamiz:

Talaba qiz: *Nima uchun AQSh dunyodagi eng buyuk davlat?*

Birinchii siyosatchi: *Imkonitalar sabab.*

Ikkinchi siyosatchi: *Ozodlik va ozodlik sabab.*

Uchinchi siyosatchi: *AQSh dunyodagi eng buyuk davlat emas. Bu yerda hamma narsa sotiladi va sotib olinadi. Qanaqa umumiy imkoniyalar haqida gapirayapsiz? Ozodlik? Nima faqat AQSh ozodmi? Kanada ozod, Yaponiya ozod, Britaniya ozod, Fransiya ozod, Germaniya ozod. AQSh ortiq dunyodagi eng buyuk davlat emas.[7]*

Buyuk so’ziga yuzaki baho bergan ikkita siyosatchi umumiy fikrlar bilan javob berdi. Buyuklik darajasini belgilovchi jihatlarga e’tibor qaratilmadi. Ulardan farqli ravishda esa uchinchi siyosatchi berilgan savolga **tahliliy asoslar** bilan mantiqiy javob qaytardi. Bu esa tinglovchilarda oldingi nutqlarga nisbatan kuchliroq ta’sir paydo qildi.

Nutqning tozaligi. Nutqni notiqning mahsuloti deb tasavvur qiladigan bo'lsak, u sotuvga chiqishi oldidan so'nggi ko'rikdan o'tkazilish jarayonidir. Bu jarayonda uning tarkibidagi begona unsurlar olib tashlanadi. Nutqning tozalik darajasi uning tarkibida parazit so'zlar (ko'p takrorlanuvchi), sheva so'zlar, o'rinsiz qo'llangan chet so'z va so'z birikmalari, jargonlar, vulgarizmlar, kanselyarizmlar uchramasligi bilan baholanadi.

Bir so'z bilan aytganda, nutqning tozaligi deganda eng avvalo, uning adabiy tilning lisoniy normasiga muvofiq kelish - kelmasligi tushuniladi. [8:56,57]

Har qanday siyosiy nutq, albatta, yuqoridagi unsurlardan ozod bo'lishi kerak. Chunki turli o'rinsiz takrorlar yoki jargon, vulgarlarning uchrashi nutqning siyosiylik ahamiyatini pasayishiga sabab bo'ladi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, siyosiy nutq uchun ham kommunikativ talablarning o'rinlanishi nutq mazmunini boyitadi. Har qanday harakatdagi jarayon ma'lum talablarga bo'ysunganidek, siyosiy nutq ham yuqoridagi talablarga bo'ysunishi lozim. Zero, talablar ko'zlangan maqsad yo'lidagi yo'l belgilaridir va bu belgilar orqali manzilga oson yetib boriladi. Minbarga chiqqan har bir siyosatchi notiqning o'z fikri va o'z so'zi bo'ladi. To'g'ri, aniq, mantiqiy, toza nutq orqali esa bu fikrni boshqalarniki ham qila olishi, shubhasiz.

REFERENCES

1. G'oyibov N., Yusobov D., Mavlyanov A. Notqlik san'ati. T.: 2012.
2. Jennifer Mueller. Difference between political speech & commercial speech. Classroom.synonym.com
3. Kostamarov V.G. Kultura rechi i stil. – M. 1960.
4. Mirziyoyev Sh. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. T.: O'zbekiston 2018.
5. Qo'ng'urov R., Begmatov E., Tojiev Yo. Nutq madaniyati va uslubi asoslari T. 1992.
6. Karimov I. O'zbekiston: milliy istiqlool, iqtisod, siyosat, mafkura T.: O'zbekiston 1996.
7. Youtube.com
8. Qudratov T. Nutq madaniyati asoslari. T.: 1993